

DANKWOORD

Iedereen bedanken die rechtstreeks of indirect heeft meegeholpen dit proefschrift tot stand te brengen is eigenlijk onbegonnen werk, het is zeker dat ik iemand vergeet. Toch wil ik proberen zoveel mogelijk mensen bedanken.

Eigenlijk is er maar één iemand die het hele proces betrokkenen is geweest. Het zal iedereen duidelijk zijn, als hij er niet was geweest lag dit proefschrift niet nu voor U. Hij was er al bij toen ik mijn eerste gedragsonderzoeken bij paarden deed op de Breidablik. Daar heeft hij mijn hart veroverd en ondanks ons zwerven over de wereld, het soms maanden gescheiden leven en dan weer ons samen door de verrassingen van een nieuw land slaan, en ondanks onze soms botsende karakters, kan ik mij geen betere partner wensen dan Geert. Hij was niet altijd overtuigd van mijn eigenwijze vasthouden aan de paardenethologie, (veel te specialistisch) maar is nu de eerste die er trots op is. Kortom hij was, is en zal onmisbaar blijven moreel, praktisch, financieel, linguïstisch, computer technisch, verzorgend, maar vooral ook als maatje. Geert: uit de grond van mijn hart xxx.

Dit proefschrift heeft uiteindelijk een zeer lange geschiedenis, met vele etappen. Eigenlijk wilde ik diergeneeskunde studeren, maar het 'lot' was mij telkenmale niet gunstig gezind. Ondertussen heb ik biologie gestudeerd. Aan het einde van mij studie biologie wilde ik dan toch graag een onderzoek doen aan mijn grote liefde die ik al als veertienjarige ontdekt had in Dartmoor: gedragsonderzoek aan paarden. Bovendien, gedragsonderzoek aan paarden is een interessant overgangsgebied tussen de biologie en de diergeneeskunde. Het lag voor de hand dat te doen op de Breidablik. Daar was ik toch al kind aan huis en er leefde een, voor Nederlandse begrippen, unieke kudde paarden. Mijn diepste dank gaat dan ook in de eerste plaats uit naar Pa en Ma van Nunen, dat zij mij de mogelijkheid hebben gegeven onderzoek te doen aan de kudde en in hun huis te wonen. Helaas overleed Pa afgelopen najaar en kan hij dit niet meer meemaken, maar als haar gezondheid het toestaat zal Ma er wel bij zijn. Het zal mij een eer zijn. Vele maanden en daarna weekeinden en vakanties bracht ik op De Boerderij door. Mijn dank gaat dan ook uit naar Anja, Fons, Rian, Maarten, Carla en Niek die mij accepteren in hun familie en inmiddels allen goede vrienden geworden zijn. Zo vaak was ik er dat zelfs herdershond Freya mij uitkoos als een van haar baasjes. Dit terwijl de meeste andere bezoekers slechts 'gedoogd' werden. Vele uren, vakanties en min of meer spannende ritten hebben we samen mee gemaakt. Is was dan ook natuurlijk voor mij Anja te vragen een van mijn paranimfen te zijn

Aan deze kant zat het dus wel goed maar een begeleider vinden was een ander probleem. Er zijn niet veel mensen in Nederland die objectief en gestructureerd ethologisch onderzoek deden (en doen) aan paarden. Matthijs Schilder was de aangewezen persoon en werkte aan zebra's maar had het altijd erg druk, het is me toch gelukt hem te overtuigen. Ik kwam bij een zeer interessante vakgroep, geleid door de charismatische Jan van Hooff. Onderzoek aan primaten voerde er de boventoon, maar dat was geen probleem: ik heb zeer genoten van de hoogstaande wetenschappelijke presentaties en de discussies die er waren tussen de toenmalige promovendi. Met de onmisbare hulp van Han de Vries ben ik door de berg van data gekomen en dit onderzoek leidde uiteindelijk zelfs tot het eerste artikel van

dit proefschrift. Op deze plaats wil ik nogmaals mijn zeer grote dank uiten aan Han de Vries. In al die jaren dat ik in mijn eentje in het buitenland werkte was Han altijd bereid statistisch advies te geven als ik dat nodig had voor mijn artikelen en rapporten. Ook Matthijs was al die jaren bereikbaar op de achtergrond. Inmiddels zijn we directe collegae en heb ik het meeste wat met paardengedrag te maken heeft van hem overgenomen en is hij co-promotor van dit proefschrift. Wie had dat toen gedacht.

Helaas was onderzoek aan paarden niet mogelijk direct na het afstuderen dus werd het modellen bouwen op het Hugo de Vrieslab. Kan je later met paarden ook wat mee, was de redenering. Een goede tijd heb ik er gehad waar ik veel geleerd heb, vooral over de randvoorwaarden van goed wetenschappelijk onderzoek doen. Peter, Raymond, Lex, Jan-Jacob, Bas P., Alejandro en de vele anderen heb ik daar leren kennen, dank hiervoor.

Toen kwamen de Przewalski's op mijn weg, eerst alleen nog in Nederland en daarna in Mongolië. Dit gaf mij de mogelijkheid toch het paardenonderzoek in te gaan. Ik heb een zeer interessante tijd beleefd in Hustain Nuruu, waar de paarden mij geleerd hebben wat nu echt belangrijk voor ze is in het wild. Maar ik heb ook geleerd hoe de Mongolen aankijken tegen Het Paard: hun fiets, auto en telefoon. De familie Bouman, Baldir, Bandi, Tserendeleg, Bodermaa, Batdorj, Dawa Dorj, Munkhtsjog, Dügerlham and all others: Bayerla. Bandi, working with you was a good experience. I am happy I could convince you to carryout the monitoring research in the extreme conditions, without even knowing whether I would return or not. We have published a nice article together. In het tweede seizoen ben ik veel dank verschuldigd aan Michiel Wallis de Vries en Pieter Germeraad. Michiel, we hebben 7-8 maanden bijna letterlijk op elkaars lip moeten leven en hard werken onder toch vrij primitieve omstandigheden. Het blijft opmerkelijk dat we gedurende die hele tijd nooit ruzie of zelfs een meningsverschil gehad hebben. Hoogtepunten waren de vele (wild)expedities, de 35.000 (of waren het er nu toch 40.000) Mongoolse gazelle's en het feit dat we George Schaller niet slechts een keer de hand mochten schudden, maar dat we regelmatig samen met hem koffie dronken, zijn verhalen hoorden en vele adviezen van hem kregen.

Daarna volgde een periode van uitwerken, artikelen schrijven, lesgeven, gedragsgestoorde paarden behandelen en losse projectjes doen in Zweden en Italië. Sverige: Peter och Cissy, Lina och Jokull, Lotte: tack så mycket. Italia: Sandro, Lionello, Monica e Rocco, Alana, Pia e Marco: grazie mille. Een van de projecten leidde tot de uitnodiging een voorstel te schrijven om onderzoek in IJsland te doen. Helaas bleek op de duur de samenwerking toch niet altijd even soepel te lopen, maar ondanks dat heb ik er een fijne en leerzame tijd gehad. From this place I would like to thank Hrefna, her family and Anna and her family (with their lovely cooking) to give me the opportunity to do research in Iceland. I would like to thank Ingimar with his open mind and fast horses we rode (despite his age). I will never forget how you train(ed?) horses from the front chair driving your old car. Of course I also would like to thank Thorey, Marylin and Caroline without all your enthusiasm and hard work the dataset wouldn't be so great. Caroline, vooral jij bedankt voor de steun als er weer eens iets anders liep dan geanticipeerd, jouw initiatieven hielden me op de been. But above all I would like to thank the Skáney family: Birna you became a really good friend. Every time we meet it seems just like yesterday I lived on the farm. I remember vividly Bjarni's surprise by bringing Sveipur for me on our 3 day trip after the field-

work (I must admit it gave me almost a hart attack, since I did not bring his hackamore, despite that it became a hectic but wonderful ride). Birna, Bjarni, Haukur, Villa, Ingimar, Hrefna, Snorri, Saggi, AnnaGuðrun, Björn, Petúr, og Þorsteinn: kærar þakkir allir saman.

Intussen waren we naar Nederland verhuisd. Ook hier schrijven, projecten doen, op en neer naar IJsland, gedragsgestoorde paarden (of eigenaren) behandelen, opleidingen opzetten. Een van de projecten was in de Oostvaardersplassen, waar ik Ruth en Jetteke en later Erik J. begeleidde in onderzoek. Een spannende tijd hebben we gehad, met de onmisbare hulp van Jan en Leo en alle andere boswachters. Helaas kwam er een abrupt einde aan het veldwerk door de MKZ. Maar het is nog steeds heerlijk langs te komen en in het beheersgebouw bij te praten en het gedrag van de Koniks in de relatieve vrijheid te bestuderen.

Kathelijne en Andrea, onmisbaar zijn jullie nog steeds in het klankborden over en weer over het doen van goed paardenonderzoek. Wat zou moeten, wat kan en waar we in de praktische uitvoering tegenaan lopen. Veel van onze ideeën en opvattingen lopen gelijk. Als trio wilden en willen we nog steeds het onderzoek aan paarden op een hoger plan tillen zodat we aanbevelingen kunnen doen om het welzijn van het paard te verbeteren. Ondanks dat we nu meer verspreid werken, hoop ik dat we contact blijven houden en toch welzijnsonderzoek kunnen blijven doen.

Na de terugkomst in Nederland moest er ook brood op de plank. Een aantal opleidingen heeft me de gelegenheid gegeven mijn kennis over te brengen op deze studenten. Ik hoop dat ik hierdoor ook hun denkkader kan veranderen en daardoor het welzijn van paarden kan verhogen. Maurice en Hans Willem, Marion en Paul, Gonnie dank voor het opnemen van mijn vak in jullie opleidingen.

Gelijkgezinde zielen kwam ik al snel in Nederland tegen bij Emiel, Erik L. en Arnd. Ieder vanuit ons eigen vak verbazen we ons telkens weer hoe weinig men van een paard begrijpt en alle vier proberen we dit begrip te verhelderen voor het welzijn van het paard. Het stimuleert mij om met jullie hier over te praten en tot gezamenlijke acties te komen. Door Arnd heb ik Arnoud leren kennen en ik vind dat hij er een prachtig proefschrift van gemaakt heeft, doorspekt met de briljante foto's van Arnd. Heren, hiervoor mijn dank.

Op een regenachtige wedstrijd kwam ik Ben en Martje tegen en we raakten aan de praat over onderzoek en mijn wetenschappelijke ambities. Dit werd het begin van het afronden van de artikelen, een aanstelling bij Ethologie en Welzijn, nieuwe onderzoeken en mogelijkheden en uiteindelijk dit proefschrift. Ben, uit de grond van mijn hart dank voor alle hulp en relativering ten aanzien van de noordelijke connectie. Je inzet was onvoorstelbaar groot voor 'weer zo'n vreemde vogel van buiten'. Je zal vast wel eens gewanhoopt hebben of dit ooit nog af zou komen, omdat ik zo nodig ook aan mijn toekomst wilde werken, maar zie hier het ligt er uiteindelijk toch. Dank voor alleswat je gedaan heb, op soms de meest onmogelijke tijden.

Die toekomstige werkzaamheden werden ten eerste door Wim op de rails gezet: hij vroeg me in te springen in het 'ongelijke voeten project', met recht een multidisciplinair project. Vele uren bracht ik door in Lelystad en bij de echte bewoners van het 'kippenhok'. Maar er werd echt hele serieuze wetenschap gedaan. Meike het was heel prettig om samen te werken. Met bewondering heb ik gekeken hoe je tijdens jouw laatste fase alles wist te managen. Zonder Annemarie hadden we het zeker niet gered, al helemaal niet om de grote

schare gezellige gemotiveerde studenten bij de les te houden. Jullie zijn hele fijne collega's, ik hoop dat we in de toekomst nog regelmatig dingen op poten kunnen zetten en leuke goede multidisciplinaire onderzoeken kunnen doen.

Kort daarna betrokken Ellen, Han en Eric me bij het 'overtrainingproject'. Het kostte veel tijd maar was/is zeker de moeite waard. Een boeiend multidisciplinair project met veel ethologische aspecten. De resultaten nauwkeurig uitwerken is een van de eerste taken na de verdediging van dit proefschrift. De samenwerking met de dierverzorgers, de 'ethologie meiden': Annemiek, Ilvy, Suzanne, Marieke, Sophie, Kim, Peggy, Lilotte en Sabine, Ellen, Han en de rest van de ploeg is boeiend geweest. In het eindstadium van mijn schrijffase, heeft Eric een paar stukken meegelezen en heel goed duidelijk gemaakt waar het jargon en de onduidelijkheden voor relatieve buitenstaanders waren. Dit was zeer waardevol. Natuurlijk mogen Renee v. W., Chantal en Femke niet ontbreken van het 'veulenproject'. Carmen en Xandra met wie ik met Renee M. en de anderen van Stichting Ark door de Millingerwaard stuitte. Andere studenten, Linda, Jessica, Sarah, Lobke, Roline en Ylvi deden eigen onderzoeken onder mijn begeleiding en lieten ieder op een eigen manier zien hoe paarden zich gedragen, wat hun drijfveren zouden kunnen zijn en hoe vele mensen er een puinhoop van maken. Behalve Erik J. in de OVP heb ik geen mannelijke studenten gehad, lag dat aan mij?

Deze onderzoeken vonden allen plaats onder mijn begeleiding maar ik opereerde vanuit een fijne omgeving: Ethologie & Welzijn. Vele collega's hebben indirect hun steentje bijgedragen aan het eindelijk toch tot stand komen van dit proefschrift. Allemaal bedankt. Francien, Claudia, Bart, Matthijs, Ruud en Johanneke hebben, vooral in het najaar van 2005, veel van mijn onderwijsverplichtingen overgenomen. Ik zal vanaf nu weer volop meedraaien. Mijn speciale dank gaat uit naar Francien die zeer kritisch maar ook pragmatisch mijn teksten voor dit proefschrift meelas en mij behoed heeft voor open einden en inconsistenties. Francien heeft dit gedaan op de meest onmogelijke tijden en heeft zeker bijgedragen aan de compleetheid en leesbaarheid van dit proefschrift.

Aan wie ik veel dank verschuldigd ben is Berry. Jij hebt me de mogelijkheid gegeven opgenomen te worden in de groep. Het is heerlijk om een thuisbasis te hebben na al die jaren alleen opereren. Dat je nu ook nog mijn promotor wil zijn, van een onderzoek waar je geen inbreng in gehad hebt, maar alleen in de eind-fase bij betrokken kon zijn, heb ik erg gewaardeerd. Je hebt me ook een kans gegeven in de trias te werken: onderzoek, onderwijs en patiëntenzorg, ondanks dat ik een vreemde eend in de bijt blijf.

Een iemand van E&W heeft me wel heel erg helpen 'inburgeren': Johanneke. Toen bekend werd dat ik begin 2002 inderdaad kon gaan werken op E&W heeft zij al spontaan geregeld dat ik bij het kerstdiner van 2001 kon zijn en ze had zelfs een cadeautje geregeld. In de gehorige barak was het altijd heel gezellig, onze kamers lagen naast elkaar en we konden ons regelmatig ergens over opwinden. Het was dan ook duidelijk dat we samen op een kamer moesten gaan zitten na de verhuizing. Nu kunnen we discussiëren over paarden of ratten of onderzoek zonder anderen dwars te zitten. Samen met Herman hebben we AD2 SpP opgezet. Het blijft verbazingwekkend dat we ondanks de vele pizza's toch meestal een zinvol overleg hadden. Johanneke: ik ben blij dat je mijn paranimf wil zijn.

Dit proefschrift zou er niet zijn als er niet ook thuis - of wel Sörláskjól - een paar mensen zijn op wie ik altijd kan rekenen Dorien, Willeke, Petty, sinds kort ook Gerda maar tot vorige zomer vooral Ingemar die altijd veel voor ons betekend heeft, waar we ook woonden.

Dichtbij heeft mijn familie geholpen het mogelijk te maken dit proefschrift uiteindelijk ook echt af te ronden. Marjolijn en Ma zorgden er vaak voor dat de randvoorwaarden in orde waren en ik kon altijd bij ze terecht voor hulp. Hoewel ik het misschien niet altijd even handig bracht bleven jullie kalm. Ik dank jullie beide hiervoor uit de grond van mijn hart. Maarten en Lidwien stonden op afstand klaar. Bram, Marike en Maaïke, jullie hebben de paarden een tijdje moeten missen maar vanaf deze zomer kunnen jullie weer naar hartelust logeren en rijden. Bart en Françoise: jullie kunnen nu ook weer wat vaker onze bossen verkennen met Bamse.

Als laatste onze eigen paarden: Sörli, Hylling, Björn, Hegri, Hraði, Hremsa, Dimmalimm, maar ook Laki, Gáuska, Ljóna, Toppur, Isengur, en alle anderen die me dagelijks laten zien dat ik op de juiste weg ben jullie te begrijpen. Voor mijn neus worden permanent opportunistische politieke spelletjes gespeeld bij het leven, niets is toeval en alles afhankelijk van individuele voorkeuren en de combinatie van aanwezige paarden. Er wordt voortdurend geïntervenieerd, een permanente leerschool vlak voor mijn raam, heerlijk. Dat we ook nog zo nu en dan (en dat wordt weer meer) samen van het bos kunnen genieten, is een bonus.

